

Maďarská národnostná menšina na Slovensku a legislatívne zmeny v jej postavení po roku 1989

Ladislav Orosz, Ústavný súd SR, orosz@concourt.sk

OROSZ, Ladislav. Hungarian national minority in Slovakia and legislative changes in its situation after the year 1989. *Individual and Society*, 2008, Vol. 11, Nr. 4.

In the period from November 1989 to 2008 was created new enactment about state of national minorities and ethnical groups. Slovak Republic became signatory to international treaties about human rights related to national minorities and ethnical groups. Regularization of the state of national minorities and ethnical groups is created from the complex of articles. The most distinguished is the article about using the languages of national minorities.

Hungarian national minority. Slovakia. Human rights.

Štúdia bola pripravená v rámci projektu č. APVV-51-047505 Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie spoločnosti po roku 1989.

Neoddeliteľnou súčasťou hodnotenia postavenia národnostných menšín a etnických skupín je a musí byť zhodnotenie ich právneho postavenia. Zásadný význam má právna rovina postavenia národnostných menšín zvlášť v podmienkach demokratického a právneho štátu, za ktorý sa Slovenská republika úvodným ustanovením svojho základného zákona deklaruje (čl. 1 ods. 1 Ústavy Slovenskej republiky). Z podstaty demokratického a právneho štátu totiž okrem iného vyplýva úcta a rešpekt k ľudským právam a základným slobodám vrátane práv priznaných národnostným menšinám, pričom ich garantovanie a ochrana je kľúčovou povinnosťou všetkých orgánov verejnej moci, osobitne orgánov ochrany práva.

Po udalostiach z novembra 1989, ktorých bezprostredným dôsledkom boli zásadné mocensko-politické zmeny, sa v bývalom Československu začal proces komplexnej transformácie spoločnosti. Ten po 1. januári 1993 na území Slovenska kontinuálne pokračoval už v podmienkach samostatnej slovenskej štátnosti. V právnej rovine sa tento proces stelesňoval v súlade z dikciou úvodného ustanovenia ústavy vo formovaní demokratickej a právnej štátnosti. Jeho sprievodným javom bola nevyhnutne aj komplexná prestavba v zásade všetkých súčastí právneho poriadku opierajúca sa o zásadne nové politické a právne východiská (princípy demokratického a právneho štátu) príznačné pre stabilizované západné demokracie. Aj keď tento proces nemožno ešte v súčasnosti považovať za ukončený, odstup takmer 20 rokov od jeho počiatkov umožňuje už čiastkové zhodnotenie jeho výsledkov.

Nie je potrebné osobitne pripomínať, že formovanie principiálne nového právneho poriadku predstavuje vždy mimoriadne zložitý proces, a to zvlášť vtedy, ak sa uskutočňuje v podmienkach ostrej politickej konfrontácie, čo bolo, a ziaľ stále ešte je (aj keď s menšou intenzitou), príznačné pre Slovenskú republiku.

Navyše treba vziať do úvahy, že tak v Slovenskej republike ako aj v iných štátoch bývalého východného bloku zásadné zmeny v právnom poriadku začali uskutočňovať novo sa formujúce politické elity s minimálnymi poznatkami a skúsenosťami o fungovaní moderného štátu, ktoré sa spoliehali viac na svoj „revolučný inštinkt“, ako na štátnický nadhľad, či odbornú pomoc štátnej byrokracie. Do úvahy treba vziať aj zásadný deficit demokratickej politickej a právnej kultúry a právneho vedomia u väčšiny obyvateľstva, ako nevyhnutný dôsledok predchádzajúceho vývoja, ktoré umožňovali (a ešte stále umožňujú) politickým elitám získavať lacné „politické body“ vďaka jednoducho podaným a navonok príťažlivým politickým témam na úkor komplexného prístupu k riešeniu nahromadených spoločenských problémov.

Tieto faktory treba nevyhnutne brať do úvahy aj pri hodnotení legislatívnych zmien, ku ktorým došlo v postavení maďarskej a ostatných národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike po roku 1989. Osobitnú zložitosť formovania nového právneho postavenia národnostných menšín a zvlášť maďarskej menšiny v podmienkach Slovenskej republiky popri uvedených faktoroch celkom prirodzene ovplyvňovali a ovplyvňujú aj mnohé neblahé historické skúsenosti z viac ako tisícročného spolužitia na území strednej Európy, ktoré boli v období socialistického režimu, opierajúceho sa o ideu proletárskeho internacionalizmu, viac či menej tabuizované. Aj preto sa po mocenských zmenách po roku 1989 problematika postavenia maďarskej menšiny a jej vzťahov k väčšinovému národu stala predmetom intenzívnej a pritom spravidla konfrontačnej spoločenskej diskusie, ktorá sa najmä v 90. rokoch minulého storočia stala jednou z významných súčastí politického zápasu. Historické traumy ako i konfrontačné pertraktovanie etnických vzťahov na „slovenskom juhu“ sa stali základnou súčasťou politického arzenálu viacerých novo sa tvoriacich politických strán po roku 1989, z ktorého v politickej súťaži veľmi solídne profitovali (a žiaľ, ešte stále profitujú).

Načrtnutá spoločensko-politická situácia značne sťažovala cestu k sformovaniu takého právneho postavenia národnostných menšín, ktoré by bezvýhradne zodpovedalo súčasným medzinárodnoprávnym štandardom a ústavou deklarovanej podobe Slovenskej republiky ako demokratického a právneho štátu. Aj preto považujem za nevyhnutné ponúknuť v tejto kapitole analýzu legislatívnych zmien v postavení maďarskej menšiny po roku 1989 v konfrontácii s prebiehajúcim politickým zápasom, čo umožňuje vnímať súčasné právne postavenie maďarskej menšiny, ako aj ostatných národnostných menšín a etnických skupín v širších súvislostiach.

Z metodologického hľadiska považujem za najvhodnejšie poskytnúť analýzu legislatívnych zmien právneho postavenia maďarskej menšiny v chronologickej postupnosti s vnútornou štrukturalizáciou opierajúcou sa v zásade o jednotlivé volebné obdobia parlamentu. Analýze zmien v právnom postavení maďarskej menšiny v období po novembri 1989 pritom predchádza tézovitý náčrt postavenia národnostných menšín v predvečer novembrových udalostí.

I. Náčrt právneho postavenia maďarskej menšiny pred novembrom 1989

Po nastolení socialistického režimu vo februári 1948 došlo v porovnaní s predmníchovskou ČSR³ k pomerne značnej redukcii práv národnostných menšín. Ústava ČSR z 9. mája 1948 (ústavný zákon č. 150/1948 Sb.) predstavovala dokonca jediný ústavný dokument v novodobej histórii Slovenska, ktorý neobsahoval ustanovenia o osobitných právach národnostných menšín.

Nie je cieľom podrobnejšie analyzovať príčiny tohto stavu, a preto len vo všeobecnosti považujem za vhodné poukázať, že nie malou mierou sa na ňom podpísali (vo vzťahu k maďarskej a nemeckej menšiny) výsledky II. svetovej vojny, ktoré predstavovali jeden z kľúčových faktorov pre sformovanie politickej línie budovania národného štátu Čechov a Slovákov bez neslovanských národnostných menšín.⁴ Táto línia po určitom uvoľnení radikálnych prístupov k maďarskej a neskôr i nemeckej menšine bola neskôr vystriedaná tézou, podľa ktorej nastolením socialistického režimu a odstraňovaním hospodárskych a sociálnych rozdielov je vlastne národnostná problematika vyriešená a netreba sa ňou osobitne zaoberať.

Napriek uvedenému možno v 60. rokoch registrovať v právnom poriadku ČSSR určité zmeny prejavujúce sa v premietnutí dovedy fakticky akceptovaných práv národnostných menšín aj do právnych predpisov. Ústava ČSSR z roku 1960 (ústavný zákon č. 100/1960 Zb.) v čl. 25 výslovne deklarovala, že „*Občanom maďarskej, ukrajinskej a poľskej národnosti zabezpečuje štát všetky prostriedky a možnosti na vzdelanie v materinskom jazyku a na kultúrny rozvoj*“. V zákone č. 186/1960 Zb. o sústave výchovy a vzdelávania (školský zákon) sa výslovne ustanovilo, že „*Na školách zriadených pre deti a mládež maďarskej, ukrajinskej a poľskej je vyučovacím jazykom ich materinský jazyk (§ 29 ods. 2)*“. V rokovacom a pracovnom poriadku Slovenskej národnej rady (zákon č. 113/1960 Zb.) sa do pôsobnosti Slovenskej národnej rady (ďalej len SNR) zverila úloha „*...zabezpečiť v duchu rovnoprávnosti priaznivé podmienky*

pre všestranný rozvoj maďarskej a ukrajinskej národnosti“⁵, ktorá bola neskôr rozšírená a precizovaná v zákone č. 124/1964 Zb. o rokovacom a pracovnom poriadku Slovenskej národnej rady [pozri § 9 písm. d) a § 33 písm. f)].

Kľúčovým a najvýznamnejším právnym predpisom upravujúcim postavenie národnostných menšín v období socializmu, ktorý „prežil“ (aj keď len krátko) aj november 1989 (pozri nižšie) bol ústavný zákon č. 144/1968 Zb. o postavení národností v Československej socialistickej republike (ďalej aj „ústavný zákon č. 144/1968 Zb.“). Tento ústavný zákon treba považovať za produkt tzv. pražskej jari, resp. pokusu o budovanie „socializmu s ľudskou tvárou“, ktorého sme boli svedkami v 60. rokoch minulého storočia, pričom ako jeden z mála legislatívnych aktov z tohto obdobia „zostal platnou súčasťou československého ústavného poriadku i po vojenskej intervencii piatich krajín Varšavskej zmluvy v auguste 1968“.⁶

V odbornej literatúre z obdobia po roku 1989 sa vyzdvihuje, že ústavný zákon č. 144/1968 Zb. oproti ústave z roku 1960 výslovne uznal i nemeckú národnosť a do určitej miery aj rusínsku (v texte ústavného zákona sa uvádza v zátvorke za ukrajinskou)⁷ a najmä to, že zakotvil právo občanov slobodne rozhodovať o svojej národnosti⁸ (čl. 4 ods. 1; zároveň bolo v odseku 2 tohto článku deklarované, že príslušnosť k národnosti nemôže byť žiadnemu občanovi na ujmu a odsek 3 zakazoval všetky formy nátlaku smerujúce k odnárodnovaniu).

Vcelku ale ponovembrová odborná literatúra ústavný zákon č. 144/1968 Zb. hodnotí kriticky a jeho význam marginalizuje predovšetkým s poukazom na to, že len právne fixoval práva národností, ktorými už fakticky disponovali a najmä na to, že k jeho vykonaniu neboli prijaté zákony, na ktoré odkazoval formou ústavnej blankety.⁹

Kritika neprijatia vykonávacích zákonov k ústavnému zákonu č. 144/1968 Zb. je v zásade oprávnená. Z textu ústavného zákona vyplýva, že malo ísť najmä o prijatie zákonov upravujúcich práva vymedzené v jeho čl. 3 ods. 1 (právo na vzdelanie vo svojom jazyku; právo na všestranný kultúrny rozvoj; právo používať menšinový jazyk v úradnom styku v oblastiach obývaných príslušnou národnosťou; právo spoločovať sa v národnostných kultúrnych spoločenských organizáciách, právo na tlač a informácie v menšinovom jazyku). Z týchto práv bolo formou zákona garantované len právo na vzdelanie v materinskom jazyku [už spomínaný školský zákon – zákon č. 186/1960 Zb., ktorý bol neskôr nahradený novým zákonom č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon); zároveň sa v roku 1984 toto právo prostredníctvom novelizácie premietlo aj do zákona č. 79/1978 Zb. o štátnej správe v školstve (§ 32a)]. S odstupom času je ťažko odpovedať na otázku, prečo predmetné zákony neboli prijaté, a to najmä vzhľadom na to, že uvedené práva menšín boli v praxi v zásade fakticky garantované (maďarská menšina mala svoju tlač, spolky a kultúrne združenia, uskutočňovala divadelnú činnosť).

Vykonávací zákon nebol prijatý ani k čl. 5 ods. 2 ústavného zákona č. 144/1968 Zb., hoci to výslovne predpokladal („Zákony národných rád ustanovia tiež, pri ktorých zastupiteľských zboroch a výkonných orgánoch sa zriaďujú, orgány ktoré zabezpečujú uskutočňovanie práv menšín“). Napriek absencii vykonávacieho zákona ale v praxi Slovenská národná rada (SNR) zriadila Výbor pre národné výbory a národnosti, pri vláde ako stály poradný orgán pôsobila Rada národností a pri vyšších stupňoch národných výborov boli v národnostne zmiešaných oblastiach zriaďované komisie pre záležitosti národností. Do roku 1970 vo vláde SR pôsobil predstaviteľ maďarskej menšiny László Dobos ako podpredseda vlády a minister bez kresla, ktorého agendou bola práve národnostná problematika.

V praxi bolo rešpektované aj právo na primerané zastúpenie národnostných menšín v zastupiteľských zboroch (čl. 2), ktoré ale z hľadiska aklamačného spôsobu volieb na základe jednotnej kandidátky Národného frontu malo zjavne len formálny charakter (podľa výsledkov posledných „socialistických volieb“ konaných v roku 1986 mala maďarská menšina 19 poslancov vo Federálnom zhromaždení ČSSR a 16 poslancov v SNR).

Popri už uvedenom sa ešte žiada zdôrazniť, že z dikcie preambuly tohto ústavného zákona („...pracujúci ľud Československej socialistickej republiky, ktorý je zdrojom všetkej štátnej moci, tvorí v spoločnej vlasti a v nerozlučnej pospolitosti spolu s českým a slovenským národom aj maďarská, nemecká, poľská a ukrajinská (rusínska) národnosť...“), ako aj jeho čl. 1 („Československá socialistická republika ako spoločný štát českého a slovenského národa a národností žijúcich na jeho území ...“) možno v zásade vyvodiť, že ústavný zákon č. 144/1968 Zb. vnímal národnosti ako štátotvorné subjekty,¹⁰ čo podčiarkuje aj dikcia čl. 2 („Národnosti sú primerane na svoju početnosť zastúpené v zastupiteľských zboroch a v iných volených orgánoch“), z ktorej sa pomerne zreteľne črtajú aj kontúry kolektívneho chápania menšinových práv.

Za povšimnutia hodnú považujem aj skutočnosť, že na zákonnej úrovni bolo v období po roku 1968 garantované aj právo poslancov zákonodarných zborov vystúpiť v rozprave v „jazyku svojej národnosti“. Toto právo garantoval už zákon SNR č. 204/1968 Zb. o rokovacom poriadku SNR a neskôr zákon SNR č. 44/1989 Zb. o rokovacom poriadku SNR (§ 18) a na federálnej úrovni zákon č. 31/1989 Zb. o rokovacom poriadku Federálneho zhromaždenia (§ 13). Ide o právo, ktoré platný právny poriadok poslancom súčasného zákonodarného zboru nezabezpečuje.

Vzhľadom na spoločensko-politické pomery, v ktorých sa prevažne uplatňoval (socialistický režim), i skutočnosť, že v podmienkach triedne rozdeleného sveta slúžil v nemalej miere ako nástroj ideovej propagandy, nemožno význam ústavného zákona č. 144/1968 Zb. (i napriek jeho progresívnemu normatívnemu obsahu) preceňovať a skôr podčiarknuť jeho formálny význam, ktorý spočíval najmä v deklarovaní na tú dobu pomerne širokého katalógu práv národnostných menšín. Napriek všetkým nedostatkom ho ale možno považovať za jeden z najpozoruhodnejších právnych predpisov týkajúcich sa národnostných menšín v ústavnej histórii Slovenska. Je pozoruhodné, že politická reprezentácia maďarskej menšiny si jeho (pre ňu) pozitívny obsah začala uvedomovať intenzívnejšie až vtedy, keď dochádzalo k jeho zrušeniu (pozri nižšie).

II. Zmeny v právnom postavení maďarskej menšiny v období do zániku ČSFR (1989 - 1992)

V bezprostrednej nadväznosti na udalosti z novembra 1989 došlo v bývalom Československu veľmi rýchlo k výraznej aktivizácii spoločensko-politického života prejavujúceho sa okrem iného aj formovaním nových politických strán a hnutí, občianskych iniciatív a občianskych združení, ktoré formulovali svoje programové predstavy o budúcom usporiadaní spoločnosti.

Tento proces sa celkom prirodzene dotýkal aj maďarskej menšiny. Jej predstavitelia už v novembri 1989 vytvorili Maďarskú nezávislú iniciatívu (MNI) ako relatívne nezávislú súčasť vtedy kľúčového nositeľa spoločensko-politických zmien na Slovensku - *Verejnosti proti násiliu (VPN)*. V prvých mesiacoch roka 1990 sa sformovali ďalšie dva významné politické subjekty (preveriť) reprezentujúce maďarskú menšinu - *Maďarské kresťansko-demokratické hnutie (MKDH)* a *Spoluzitie*, ktoré sa síce pôvodne deklarovalo ako politické hnutie reprezentujúce všetky národnostné menšiny na Slovensku, ale už pri jeho založení bolo zrejmé, že ide o politický subjekt zastupujúci predovšetkým záujmy maďarskej menšiny. Uvedené politické subjekty na základe výsledkov prvých slobodných a demokratických volieb (jún 1990) získali aj parlamentné zastúpenie,¹¹ pričom MNI sa ako „volebná“ súčasť VPN stala na Slovensku vládnu stranou, MKDH a Spoluzitie pôsobili v opozícii.

Na druhej strane november 1989 otvoril priestor aj pre vznik viacerých národne, resp. nacionalisticky organizovaných politických strán a hnutí, z ktorých parlamentné zastúpenie získala ale len SNS. Tieto politické subjekty od svojho vzniku spájali svoje radikálne národno-emancipačné programové požiadavky s neskrývanou intoleranciou k národnostným menšinám, zvlášť k maďarskej menšine. Treba pripomenúť, že ostatné politické subjekty, ktoré získali v roku 1990 parlamentné zastúpenie boli skôr „občiansky“ orientované s tolerantným postojom k národnostným menšinám, i keď „národný prvok“ mali viac či menej zapracovaný vo svojich politických programoch.

K jednému s prvých závažných konfliktov medzi občiansky a (radikálne) národne orientovanými politickými prúdmi v otázke, ktorá sa bezprostredne dotýkala aj právneho postavenia národnostných menšín, došlo na jeseň roku 1990 v súvislosti s prípravou a prerokúvaním návrhu zákona o úradnom jazyku. Treba poznamenať, že zákon upravujúci používanie úradného (štátneho) jazyka v úradnom styku tvorí integrálnu súčasť právneho poriadku väčšiny moderných demokratických a právnych štátov, a preto bolo jeho schválenie v podmienkach formovania nového demokratického právneho poriadku spoločensky opodstatnené a žiaduce. V období socializmu totiž takýto zákon neexistoval, fakticky sa ako úradný jazyk používal slovenský alebo český jazyk, pričom v národnostne zmiešaných oblastiach sa v úradnom styku rešpektovalo aj používanie jazyka národnostnej menšiny [toto právo bolo ostatne deklarované aj v čl. 3 ods. 1 písm. c) ústavného zákona č. 144/1968 Zb.].

V rámci legislatívnych príprav boli do legislatívneho procesu oficiálne predložené tri poslanecké návrhy zákona o úradnom styku (čpt. 44, 48 a 50), a poslanecký návrh ústavného zákona o postavení slovenského jazyka ako štátneho jazyka (čpt. 45), tzv. „matičný návrh“, ktorého nositeľom bola SNS a Matica slovenská. Podľa matičného návrhu sa slovenský jazyk mal stať „...jediným štátnym jazykom používaným v úradnom a verejnom styku na celom území Slovenskej republiky“, čo predstavovalo reálnu hrozbu toho, že dôjde k zániku dovtedy fakticky akceptovaného práva národnostných menšín používať svoj materinský

jazyk v úradnom styku v národnostne zmiešaných oblastiach. Politické rokovania o konečnej podobe zákona o úradnom styku boli veľmi dramatické, sprevádzané rôznymi formami politického nátlaku (petície, mítingy, protestné hladovky), ktoré hraničili s občianskymi nepokojmi a v pozadí sa črtajúcou vládou krízou (treba vziať do úvahy, že MNI bola súčasťou vládnej koalície).

Zákon č. 428/1990 Zb. o úradnom jazyku v Slovenskej republike (ďalej len „zákon o úradnom jazyku“) bol schválený 25. októbra 1990. Jeho výsledná podoba vzhľadom na spoločensko-politickú atmosféru, v akej bol pripravovaný, prerokovaný a schvaľovaný, predstavovala v tejto dobe v zásade pragmatický a vo svojej podstate aj racionálny kompromis medzi umiernenými a radikalistickými predstavami o budúcej podobe tohto zákona.

Podľa § 2 zákona o úradnom jazyku. „*Úradným jazykom na štátnom území Slovenskej republiky je slovenský jazyk*“. Úradný jazyk charakterizoval zákon o úradnom jazyku „*ako nástroj vzájomného dorozumenia a komunikácie na jej štátnom území*“, prostredníctvom ktorého sa majú „*zabezpečiť potrebné podmienky na plynulý a účinný výkon štátnej moci a správy, samosprávy a všestranný spoločenský rozvoj*“ (§ 1 ods. 1 tohto zákona). Zákon o úradnom jazyku ustanovoval povinnosť štátnych orgánov a orgánov samosprávy obcí a ich pracovníkov používať vo svojej činnosti úradný jazyk (§ 3 ods. 1), pričom ďalej okrem iného deklaroval v § 3 ods. 2, že „*verejné listiny sa vydávajú v úradnom jazyku*“ a v § 3 ods. 4, že „*názvy obcí, miest a ich častí, miest, ulíc, námestí, verejných priestranstiev a iné zemepisné názvy sa označujú v úradnom jazyku*“ (rozumej „len“; pozn. autora). Podľa § 4 tohto zákona bola ustanovená povinnosť štátu „*v školskom a vzdelávacom systéme vytvárať podmienky na to, aby si občania Slovenskej republiky osvojili slovenský jazyk v miere žiaducej na používanie v úradnom a v bežnom styku*“.

Popri uvedenom zákon o úradnom jazyku obsahoval aj ústretové prvky k národnostným menšinám, keď už v súvislosti s vymedzením jeho účelu bolo deklarované, že „*uplatňovanie úradného jazyka musí napomáhať rozvoju demokracie a kultúry slovenského národa a národnostných menšín v Slovenskej republike v duchu porozumenia, posilňovania národnostnej znášanlivosti, humanity a medzinárodných záväzkov v oblasti ľudských práv*“ (§ 1 ods. 2). Pre národnostné menšiny bolo ale kľúčové ustanovenie § 6 ods. 2 prvej vety, podľa ktorého „*Ak príslušníci národnostnej menšiny tvoria v meste alebo obci najmenej 20 % obyvateľstva, môžu v takýchto mestách a obciach používať v úradnom styku svoj jazyk*“.

Aj keď citované ustanovenie (a toľž nie zákon ako celok) neuspokojovali jazykové požiadavky maďarskej menšiny, žiada sa poznamenať, že išlo o právo, ktoré im bolo v právnej podobe naposledy v obdobnom rozsahu garantované v období predmníchovskej ČSR. Na tom nič nemení skutočnosť, že ďalší text § 6 ods. 2 rozoberaného zákona („*...Ak v takýchto mestách alebo obciach vystupuje v úradnom styku občan, ktorý nie je príslušníkom národnostnej menšiny, vedie sa konanie v úradnom jazyku. Pracovníci štátnych orgánov a orgánov samosprávy obcí nie sú povinní ovládať a používať jazyk národnostnej menšiny. Verejné listiny a spisová agenda sa vyhotovujú v úradnom jazyku.*“) Právo príslušníkov národnostných menšín používať svoj jazyk v úradnom styku čiastočne obmedzoval. Pre úplnosť je potrebné ešte dodať, že zákon o úradnom jazyku nespochybnil práva príslušníkov národnostných menšín používať svoj jazyk v súdnom konaní (pozri § 6 ods. 4), tak ako vyplývali z Občianskeho súdneho poriadku (§ 18) a Trestného poriadku (§ 2 ods. 14).

V období do parlamentných volieb v roku 1992 bol zákon o úradnom jazyku jediným zákonom schváleným na pôde SNR, ktorý sa bezprostredne dotýkal právneho postavenia národnostných menšín. Žiada sa ale podotknúť, že nepriamo malo pozitívny vplyv zvlášť na postavenie maďarskej menšiny zavedenie územnej samosprávy zákonom č. 369/1990 Zb. o obecnom zriadení, ktorý garantoval (a stále garantuje) obciam pomerne vysokú mieru autonómie od štátu. Maďarská menšina kompaktné osídlená na južnej časti územia Slovenska totiž aj vďaka mechanizmom zákona č. 346/1990 Zb. o voľbách do orgánov územnej samosprávy, ktorý vychádzal (a vychádza) z väčšinového volebného systému (ale i „volebnej disciplíny“ príslušníkov maďarskej menšiny), politicky „ovládla“ nemalý počet obcí a miest, v ktorých mala zákonom garantovanú možnosť vykonávať územnú samosprávu, a teda relatívne „autonómne“ spravovať na miestnej úrovni aj veci týkajúce sa národnostných menšín. Pozitívne sa maďarskej menšiny nepriamo dotkla aj reorganizácia miestnej štátnej správy, keď v súlade so zákonom č. 517/1990 Zb. o územnom a správnom členení Slovenskej republiky došlo na základe vládneho nariadenia č. 548/1990 Zb. k zriadeniu viacerých obvodných úradov s územnou obvodom, v ktorom mala maďarská menšina silné zastúpenie (napr. obvodné úrady so sídlom v Dunajskej Strede, Šamoríne, Veľkom Mederi, Moldave nad Bodvou, Filákovce, Tornali, či Plešivci).

Významný zápas o legislatívnu podobu postavenia národnostných menšín sa v období do parlamentných volieb v roku 1992 odohral aj na pôde Federálneho zhromaždenia (FZ) v súvislosti so schvaľovaním

Listiny základných práv a slobôd(ďalej len „Listina“).

Návrh Listiny bola predložený do FZ koncom roka 1990 (november). Jeho súčasťou bola aj tretia hlava nazvaná „Práva národnostných a etnických menšín“, ktorá pozostávala z dvoch článkov:

„Čl. 24

Príslušnosť ku ktorejkoľvek národnostnej alebo etnickej menšine nesmie byť nikomu na ujmu.

Čl.25

(1) Občanom tvoriacim národnostné alebo etnické menšiny sa zaručuje všestranný rozvoj, najmä právo spoločne s inými príslušníkmi menšiny rozvíjať vlastnú kultúru, právo rozširovať a prijímať informácie v ich materinskom jazyku a združovať sa v národnostných združeniach. Podrobnosti ustanoví zákon.

(2) Občanom, ktorí patria k národnostným a etnickým menšinám, sa za podmienok ustanovených zákonom zaručuje aj

a) právo na vzdelanie v ich jazyku,

b) právo používať ich jazyk v úradnom styku,

c) právo zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných a etnických menšín.“

Podľa Dodatku k Spoločnej správe výborov SN a SL FZ k Listine sa predpokladalo, že schválením Listiny, resp. uvodzovacieho ústavného zákona k Listine dôjde aj k zrušeniu ústavného zákona č. 144/1990 Zb. ako celku.

Je celkom prirodzene, že práve táto časť návrhu Listiny sa stala stredobodom pozornosti poslancov zastupujúcich maďarskú menšinu počas rozpravy vo FZ. V tejto súvislosti bude vhodné pripomenúť vystúpenie poslanca M. Duraya (Spolužitie), ktorý v ňom okrem iného uviedol, že návrh Listiny predstavuje v „porovnaní s ústavným zákonom č. 144/1968 Z. z. a dnes platnými a všeobecne uznávanými medzinárodnými normami“ krok späť a v nadväznosti nato predložil pozmeňujúce návrhy, prostredníctvom ktorých by menšinám mali byť garantované aj kolektívne práva.

Pozmeňujúce návrhy poslanca M. Duraya a ani ďalšieho zástupcu maďarskej menšiny O. Világyiho (VPN-MNI), ktorý navrhoval ponechať ústavný zákon č. 144/1990 Zb. v platnosti aspoň v pozmenenej podobe, neboli schválené. Poslanci MKDH - Spolužitie sa preto záverečného hlasovania nezúčastnili. V záverečnom hlasovaní návrh Listiny podporili naopak poslanci za MNI (ako sa neskôr ukázalo toto hlasovanie bolo jedným z dôvodov postupnej straty ich politickej podpory, pričom naopak postoj MKDH a Spolužitia sa stretol s priaznivou odozvou v radoch príslušníkov maďarskej menšiny).

Podľa výsledkov záverečného hlasovania zostal (a aj v súčasnosti platí) text čl. 24 a čl. 25 Listiny vo vyššie citovanej podobe, pričom zároveň bol ústavný zákon č. 144/1968 Zb. ako celok zrušený.¹²

Ak chceme hodnotiť v kontexte s cieľmi sledovanými touto štúdiou schvaľovanie Listiny, tak treba na jednej strane zdôrazniť, že jej schválenie predstavovalo v rámci procesu formovania ústavných základov novej demokratickej štátnosti mimoriadne významný ústavný čin, ktorým sa ČSFR zreteľne prihlásila do skupiny demokratických štátov, čo sa prejavilo následne aj jej prijatím do Rady Európy (1992). Na druhej strane, ak odhliadneme od spoločensko-politických podmienok, v ktorých sa ústavný zákon č. 144/1968 Zb. uplatňoval (obdobie socialistickej štátnosti) a budeme hodnotiť jeho obsah len z formálno-právneho hľadiska, tak musíme objektívne dospieť k záveru, že z vecného hľadiska priznával maďarskej menšine viac práv, ako schválený text Listiny. Ak navyše vezmeme do úvahy nové spoločensko-politické prostredie formujúce sa na našom území po roku 1989, tak by pravdepodobne zachovanie ústavného zákona č. 144/1968 Zb. vytváralo priestor na kvalitatívne novú etapu pri jeho uplatňovaní. Je inou otázkou, že niektoré jeho ustanovenia by boli v praxi v podmienkach demokratického a právneho štátu založeného na slobodnej súťaži politických síl veľmi ťažko naplniť (napr. ustanovenie o primeranom zastúpení menšín vo volených orgánoch).

S odstupom času sa k zhodnoteniu schvaľovania Listiny vrátil aj vtedajší poslanec za MNI vo FZ Lajos Mészáros (v súčasnosti sudca Ústavného súdu SR), ktorý na jednej strane poukazuje nato, že Listina „svojím významom ďaleko prekonala všetky významné dokumenty, týkajúce sa ľudských práv, ktoré boli

prijaté po roku 1989“, ale zároveň podčiarkuje, že z hľadiska menšín „je negatívom Listiny to, že zrušila ústavný zákon o národnostiach z roku 1968, ktorý považoval menšiny za štátotvorné subjekty, a tiež to, že právnú úpravu menšinových práv, zvlášť úpravu jazykových práv vo všetkých aspektoch odkázala na „bežné“ zákony, čo neskôr viedlo k vážnemu napätiu“.¹³

V ďalšom volebnom období 1992 – 1994 sa právneho postavenia maďarskej menšiny dotklo predovšetkým schvaľovanie Ústavy Slovenskej republiky (ak neberieme do úvahy ústavné rozhodnutia o zániku ČSFR, ku ktorému maďarská menšina zaujala negatívny postoj).¹⁴

Z hľadiska „politckej charakteristiky“ tohto volebného obdobia je vhodné pripomenúť, že v tomto období maďarskú menšinu v SNR zastupovala koalícia MKDH a Spolužitie, ktorá získala vo voľbách do SNR 14 mandátov a vytvorila na jej pôdespoločný opozičný poslanecký klub Maďarskej koalície. Zároveň treba ale poznamenať, že výsledky parlamentných volieb v roku 1992 významne posilnili postavenie národne orientovaných politických strán. Jednoznačným víťazom volieb a nositeľom vládnej moci na Slovensku sa stalo HZDS, ktoré malo už v tomto období vo svojom volebnom programe výrazne zakomponovaný „národný prvok“,¹⁵ pričom vo voľbách solídne obstála aj SNS, ktorá bola v prvej polovici volebného obdobia len „tichým spojencom“ HZDS, neskôr ale už aj jeho oficiálnym koalíčným partnerom.

Účelom tejto časti nie je podrobne analyzovať proces prípravy a schvaľovania Ústavy Slovenskej republiky (ďalej aj „ústava“, alebo „Ústava SR“), a preto sa obmedzím len na niekoľko poznámok súvisiacich s cieľmi ňou sledovanými.

Proces prípravy slovenskej ústavy začal už v predchádzajúcom volebnom období, v rámci ktorého sa uskutočnila aj verejná diskusia k jej návrhu spracovaného Komisiou na prípravu spoločného návrhu ústavy. Návrh ústavy bol na verejnú diskusiu predložený v niektorých častiach v alternatívach, pričom v jednej z alternatív sa uvažovalo aj so samostatnou hlavou ústavy týkajúcou sa práv národnostných a etnických menšín (išlo o návrh spracovaný zástupcami MKDH a Spolužitím).¹⁶ Nový – vládny návrh ústavy bol spracovaný a predložený do legislatívneho procesu ale až po parlamentných voľbách v roku 1992, pričom spomínaný návrh MKDH a Spolužitia už nebol jeho súčasťou.

Vládny návrh ústavy vo vzťahu k národnostným menšinám a etnickým skupinám v zásade vychádzal z textu príslušných ustanovení Listiny, keď jednak priznával každému právo slobodne rozhodovať o svojej národnosti, pričom deklaroval zákaz akéhokolvek ovplyvňovania tohto rozhodnutia a všetkých spôsobov nátlaku smerujúceho k odnárodnovaniu (čl. 12 ods. 3 návrhu i platného textu Ústavy SR; v Listine čl. 3 ods. 2) a zároveň sa v čl. 33 a 34 návrhu (i platného textu Ústavy SR) priznávali občanom patriacim k národnostným menšinám a etnickým skupinám identické práva, ako im priznáva Listina v čl. 24 a 25. Nad rámec Listiny bol v čl. 34 navrhnutý len nový odsek 3, podľa ktorého „Výkon práv občanov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám zaručených v tejto ústave nesmie viesť k narušovaniu integrity Slovenskej republiky a k diskriminácii jej ostatného obyvateľstva“ (tento text sa počas rozpravy nepatrne zmenil na základe pozmeňujúceho návrhu). Z hľadiska sledovanej problematiky sa žiada ešte spomenúť čl. 6 vládneho návrhu ústavy, ktorý síce v odseku 1 deklaroval za úradný jazyk na území Slovenskej republiky slovenský jazyk (na základe pozmeňujúceho návrhu sa slovo „úradný“ zmenilo na „štátny“), ale v odseku 2 garantoval aj „používanie iných jazykov než štátneho jazyka v úradnom styku“ v rozsahu ustanovenom zákonom, a tiež text Preambuly, ktorému vo vládnom návrhu ústavy dominovali uvádzacie slová „My občania Slovenskej republiky“, t. j. oproti schválenej podobe („My národ slovenský ... spoločne s príslušníkmi národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky teda my, občania Slovenskej republiky uznášame sa prostredníctvom svojich zástupcov na tejto ústave“) vychádzal vládny návrh ústavy v zásade z priority občianskeho princípu (na základe viacerých pozmeňujúcich návrhov sa navrhovaný text Preambuly zmenil aj v iných častiach) nad princípom národným.

Vládny návrh ústavy bol prerokovaný na 5. schôdzi SNR v dňoch 31. augusta – 1. septembra 1992. Stenografický záznam z tejto schôdze SNR potvrdzuje, že kľúčovou témou konfrontačne vedenej rozpravy sa stala (žiaľ) práve problematika postavenia národnostných menšín a etnických skupín (viac ako polovica diskutujúcich sa venovala práve tejto problematike). V diskusii zaznelo zo strany zástupcov Maďarskej koalície, ale i poslancov iných politických strán hlásiacich sa k maďarskej menšine (napr. J. Zselenyák, SDĽ) množstvo pozmeňujúcich návrhov týkajúcich sa postavenia národnostných menšín, z ktorých ale žiaden nezískal potrebnú podporu. Naopak boli schválené pozmeňujúce návrhy, ktoré zástupcovia maďarskej menšiny výslovne odmietali [tieto sa dotkli preambuly (presadenie dominancie národného princípu nad občianskym), čl. 6 (slovenčina ako štátny, nie úradný jazyk), a došlo k tiež čiastočnému preformulovaniu ustanovenia čl. 34 ods. 3].

Poslanci Maďarskej koalície sa na protest proti priebehu rokovania záverečného hlasovania 1. septembra 1992 nezúčastnili, pričom návrh ústavy hlasovaním nepodporili (zdržali sa hlasovania) ani dvaja poslanci SDL hlásiaci sa k maďarskej menšine – poslanec Zselenyák a poslanec Varjú.¹⁷ Bezprostredne po schválení ústavy (ešte v septembri 1992) prijalo Spoluzitie rozsiahly dokument „*Nebezpečenstvá znevýhodneného rozlíšenia národných a etnických menšín v Ústave Slovenskej republiky*“,¹⁸ v ktorom zrejme aj v dôsledku živých dozvukov a dojmov z atmosféry, ktorá poznamenala parlamentnú rozpravu o vládnom návrhu ústavy kritickým a miestami až radikálnym jazykom formulovalo svoje výhrady k častiam ústavy dotýkajúcim sa práv národnostných menšín a etnických skupín.

Ak odhliadneme od konfrontačnej politickej atmosféry, v ktorej prebiehala diskusia o návrhu ústavy, a ktorá nesporne negatívnym spôsobom poznamenala etnické vzťahy v predvečer vzniku samostatnej Slovenskej republiky, tak musíme konštatovať, že ustanovenia slovenskej ústavy v znení schválenom 1. septembra 1992, ktoré sa dotýkajú priamo alebo aspoň nepriamo práv národnostných menšín a etnických skupín v porovnaní s textom analogických ustanovení ústav iných vyspelých demokratických štátov zodpovedali (jú) solídne medzinárodnému štandardu¹⁹ a rozhodne nepredstavujú prekážku pre štandardnú právnu úpravu postavenia národnostných menšín na úrovni zákonov, prípadne právnych predpisov nižšej právnej sily. Na druhej strane treba priznať, že schválená podoba ústavy bola vo viacerých častiach týkajúcich sa práv menšín pre národnostné menšiny nepriaznivejšia ako text jej vládneho návrhu, pričom oproti textu Listiny nedošlo k rozšíreniu ich práv (uvádzací ústavný zákon č. 23/1991 Zb. k Listine v § 3 ods. 1 vytvoril priestor na rozšírenie základných práv a slobôd „*nad mieru upravenú Listinou základných práv a slobôd*“), ale naopak k určitému spochybneniu ich ústavného postavenia priznaného Listinou (najmä ak vezmeme do úvahy text Preambuly a nad rámec Listiny schválený text čl. 34 ods. 3).

III. Právne postavenie maďarskej menšiny v období 1993 - 1998

Po konštituovaní samostatnej Slovenskej republiky boli vo volebnom období 1992 - 1994 na pôde SNR schválené ešte dva ďalšie zákony, ktoré sa dotýkali právneho postavenia maďarskej menšiny. Išlo o zákon č. 154/1994 Z. z. o matrikách, ktorý umožnil zapísať ženské priezvisko osoby inej ako slovenskej národnosti do matriky bez koncovky slovenského prechýľovania (§ 16) a o zákon č. 191/1994 Z. z. o označovaní obcí v jazyku národnostných menšín, ktorý zaviedol možnosť označovať obce, v ktorých príslušníci národnostnej menšiny tvoria najmenej 20 % obyvateľstva prostredníctvom samostatných dopravných značiek aj v jazyku národnostnej menšiny.²⁰

Predčasné parlamentné voľby konané v septembri 1994 síce na jednej strane potvrdili stabilizujúce sa postavenie politických strán maďarskej menšiny [volebná koalícia „maďarských“ strán MKDH, Spoluzitie a tiež Maďarskej občianskej strany pod názvom Maďarská koalícia získala v týchto voľbách 10,18 % hlasov a 17 mandátov v Národnej rade Slovenskej republiky (ďalej len „národná rada“ alebo „NR SR“)], ale na druhej strane sa na ich základe sformovala vládna koalícia HZDS, SNS a Združenie robotníkov Slovenska (ZRS), ktorá ako sa neskôr ukázalo veľmi často uplatňovala „maďarskú kartu“ ako jedno z východísk svojej politiky, čo sa v konečnom dôsledku prejavilo nielen v zhoršení etnických vzťahov, ale aj v zhoršení právneho postavenia národnostných menšín.

Národnostne konfrontačnou atmosférou bolo poznamenané najmä schvaľovanie zákona č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky (ďalej len „zákon o štátnom jazyku“), ktorý v súlade so schválenou dikciou ústavy (znenie čl. 6 ods. 1 používajúce pojem „štátny jazyk“) zrušil zákon o úradnom styku a upravil podmienky používania a ochrany štátneho jazyka. Uvedený zákon obsahoval (a aj doposiaľ obsahuje) celý rad ustanovení, ktorých text neumožňuje jednoznačný výklad [napr. text dodnes platného § 3 ods. 1 druhej vety, podľa ktorého „*Preukázanie primeranej znalosti štátneho jazyka slovom i písmom je podmienkou prijatia do pracovného pomeru alebo do obdobného pracovného vzťahu a predpokladom na vykonávanie dohodnutej práce v určenej pracovnej činnosti vo verejnoprávnom orgáne*“, alebo oprávnenia ministerstva kultúry v rámci dohľadu nad dodržiavaním tohto zákona ukladať právnickým a fyzickým osobám finančné pokuty za porušenie povinností ustanovených týmto zákonom (§ 9 v spojení s § 10); podľa súčasného stavu si ministerstvo zachovalo právo dohľadu, ale nemôže už ukladať pokuty] a vyvolával najmä u príslušníkov maďarskej menšiny stav právnej neistoty. Zákon o štátnom jazyku ale v schválenom znení obsahoval aj ustanovenia, ktoré priamo obmedzovali dovtedy priznaný rozsah práv národnostným menšinám, keď napr. ustanovil povinnosť viesť pedagogickú dokumentáciu len v štátnom jazyku (§ 4 ods. 3), alebo obmedzil oprávnenie obcí viesť obecnú kroniku v menšinovom jazyku [§ 3 ods. 3 písm. e)] a najmä zrušil zákon o úradnom jazyku ako celok (§ 12), ktorý v dovtedy platnom znení umožňoval používať v obciach, kde príslušníci národnostnej menšiny tvoria 20 % obyvateľstva v úradnom

styku aj menšinový jazyk.

V nadväznosti na schválenie zákona o štátnom jazyku skupina (opozičných) poslancov národnej rady podala návrh na začatie konania o súlade niektorých jeho ustanovení zákona s ústavou. Ústavný súd o tomto návrhu rozhodol nálezom sp. zn. PL. ÚS 8/96 z 26. augusta 1997, v ktorom okrem iného vyslovil, že „Ustanovenie § 3 ods. 5 zákona Národnej rady Slovenskej republiky č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku Slovenskej republiky v spojení s ustanovením § 12 citovaného zákona v rozsahu, v akom sa vzťahuje na občanov Slovenskej republiky patriacich k národnostným menšinám alebo etnickým skupinám, nie je v súlade s čl. 34 ods. 2 písm. b) Ústavy Slovenskej republiky.“²¹

Negatívne sa maďarskej menšiny dotklo aj zrušenie práva poslancov parlamentu vystúpiť v rozprave vo svojom materinskom jazyku, ku ktorému došlo schválením nového zákona č. 360/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky a nepriamo tiež zmeny v územnom a správnom usporiadaní a na neho nadväzujúce zmeny v organizácii miestnej štátnej správy zavedené zákonmi č. 221/1996 Z. z. a 222/1996 Z. z., prostredníctvom ktorých došlo k zrušeniu obvodných úradov so sídlami v obvodoch s početným zastúpením maďarskej menšiny (pozri vyššie).

Z hľadiska právneho postavenia maďarskej menšiny nie je bez významu, že v tomto inak pre ňu nepriaznivom období došlo 19. marca 1995 k podpisu a neskôr aj k ratifikácii (6. mája 1996) *Zmluvy o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou* (publikovaná pod č. 115/1997 Z. z.), ktorá z hľadiska schváleného textu obsahuje celý rad mimoriadne progresívnych prvkov. Zmluvné strany sa ňou napr. zaviazali dodržiavať normy a záväzky politickej povahy vyplývajúce z medzinárodných dokumentov politickej povahy [napr. Odporúčania Parlamentného zhromaždenia Rady Európy č. 1201 (1993)], ako právne záväzky [čl. 15 ods. 4 písm. b) tejto zmluvy].

Príčiny prevzatia takéhoto medzinárodného záväzku práve vo vzťahu k Maďarskej republike treba pravdepodobne hľadať v širších spoločensko-politických súvislostiach, predovšetkým v úsilí vtedajšej vládnej garnitúry uzavrieť práve v období, keď sa Slovenská republika aj v dôsledku svojej konfrontačnej politiky voči menšinám dostávala do medzinárodnej izolácie, takúto Zmluvu za každú cenu a získať tým relevantný dôkaz o tom, že je voči maďarskej menšine ústretová a dokáže sa dohodnúť so svojim susedom aj o mimoriadne citlivých menšinových otázkach.²²

V období, keď politické strany reprezentujúce maďarskú menšinu pôsobili v opozícii došlo po predchádzajúcom súhlase národnej rady (21. jún 1995) aj k ratifikácii (14. júl 1995) Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín (publikovaný pod č. 160/1995 Z. z.), čo malo nesporne tiež pozitívny dopad na postavenie maďarskej menšiny.

IV. Zmeny v právnom postavení maďarskej menšiny v období 1998 - 2006

Z politologického hľadiska sa priaznivé predpoklady na zlepšenie právneho postavenia maďarskej menšiny vytvorili po parlamentných voľbách v roku 1998, v ktorých Strana maďarskej koalície (SMK)²³ reprezentujúca maďarskú menšinu získala 9,12 % hlasov a 15 mandátov v národnej rade, pričom prvýkrát v histórii samostatnej Slovenskej republiky sa stala súčasťou štvorčlennej vládnej koalície tvorenej SDK, SDL, SOP a SMK.

Priaznivé predpoklady na zlepšenie právneho postavenia maďarskej národnostnej menšiny sa prejavili najmä vo sfére národnostného školstva a používania menšinového jazyka už v prvom roku pôsobenia novej vládnej koalície. Prvým pozitívnym legislatívnym krokom bolo schválenie zákona č. 5/1999 Z. z., ktorým sa mení zákon č. 29/1984 Zb. o sústave základných a stredných škôl (školský zákon) v znení neskorších predpisov, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 270/1995 Z. z. o štátnom jazyku a ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 542/1990 Zb. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve v znení neskorších predpisov v skrátanom legislatívnom konaní na základe návrhu koaličných poslancov. Týmto zákonom sa opätovne zaviedlo v základných a stredných školách, v ktorých sa vedie výchova a vzdelávanie v jazyku národnostnej menšiny vydávanie vysvedčení a vedenie pedagogickej dokumentácie v základných a stredných školách popri štátnom jazyku aj v jazyku národnostnej menšiny.

Z hľadiska posilnenia práv maďarskej menšiny treba za najvýznamnejší zákon z tohto volebného obdobia Národnej rady považovať zákon č. 184/1999 Z. z. o používaní jazykov národnostných menšín (ďalej aj „zákon o používaní jazykov národnostných menšín“), ktorý predovšetkým (opätovne) zakotvil právo občanov patriacich k národnostnej menšine v obciach, v ktorých tvoria podľa posledného sčítania obyvateľstva najmenej 20 % obyvateľstva, používať v úradnom styku jazyk menšiny. K schváleniu tohto

zákona došlo za dramatických okolností hroziacich rozpadom vládnej koalície. Vládny návrh totiž nenaplnil predstavy SMK, ktorej poslanci predložili do legislatívneho procesu alternatívny návrh (parlamentná tlač č. 259), ktorý mal komplexnejší charakter a ďaleko širší rozsah pôsobenia,²⁴

pričom počas rokovania národnej rady sa poslanci za SMK v zásade bezúspešne usilovali o premietnutie niektorých jeho častí do vládneho návrhu zákona. Za tejto situácie nebolo až do záverečného hlasovania jasné, či vládny návrh zákona získa aj podporu poslancov za SMK, bez ktorej by nebol schválený.

Na schválenie uvedených zákonov nadviazalo aj vydanie príslušných vykonávacích predpisov, predovšetkým vyhlášky ministerstva školstva č. 217/1999 Z. z. o pedagogickej dokumentácii, nariadenia vlády č. 221/1999 Z. z., ktorým sa vydáva zoznam obcí, v ktorých občania Slovenskej republiky patriaci k národnostnej menšine tvoria najmenej 20 % obyvateľstva, ako aj vyhlášky ministerstva školstva č. 437/2001 Z. z., ktorou sa dopĺňa vyhláška ministerstva školstva č. 145/1996 Z. z. o prijímaní na štúdium na stredných školách.

Ďalšie zákony schvaľované v tomto volebnom období sa dotkli národnostných menšín len okrajovo, napr. zákon č. 183/2000 Z. z. o knižniciach, o doplnení zákona SNR č. 27/1987 Zb. o štátnej pamiatkovej starostlivosti a o zmene a doplnení zákona č. 68/1997 Z. z. o Matici slovenskej ustanovil povinnosť prihliadať pri tvorbe knižničného fondu verejnej knižnice na skutočnosť, že v obci žijú občania patriaci k národnostnej menšine (§ 14 ods. 3), alebo zákon č. 308/2000 Z. z. o vysielaní a retransmisii a o zmene zákona č. 195/2000 Z. z. o telekomunikáciách, ktorý okrem iného zaradil medzi programy vo verejnom záujme aj program, ktorý *„prezentuje kultúru národnostných menšín a etnických skupín, ich život a názory“* (§ 3 písm. h) bod 5) atď.

Úsilie SMK presadiť ďalšie legislatívne zmeny súvisiace s postavením maďarskej menšiny sa ale v tomto volebnom období, najmä v dôsledku negatívneho postoja dvoch koalíčných partnerov SDĽ a SOP, skončilo neúspešne. V konkrétnostiach išlo najmä o ústavné zmeny (návrhy na zmenu, resp. zrušenie preambuly ústavy, zmeny štvrtého oddielu II. hlavy upravujúceho právne postavenie národnostných menšín a etnických skupín a návrh, ktorý mal umožniť prechod pôdy neznámych vlastníkov do vlastníctva obcí a miest),²⁵ návrh na zriadenie samostatnej univerzity s maďarským vyučovacím jazykom, či úsilie zriadiť v rámci konštituovania samosprávy vyšších územných celkov tzv. komárňanskú župu (samosprávny kraj), v ktorom by dominovala maďarská menšina.

Pozitívny dopad na postavenie maďarskej menšiny mala nesporne aj ratifikácia Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov (20. júla 2001), ktorá je publikovaná v Zbierke zákonov SR pod č. 588/2001 Z. z., a to bez ohľadu na nespokojnosť SMK s rozsahom, v akom sa ju Slovenská republika zaviazala uplatňovať (pozri text vyhlásenia, ktoré Slovenská republika urobila pri uložení ratifikačnej listiny).²⁶ Priaznivé politické podmienky na presadzovanie pozitívnych zmien v postavení maďarskej menšiny sa vytvorili aj po parlamentných voľbách v roku 2002 (III. volebné obdobie národnej rady 2002 - 2006), v ktorých SMK získala 11, 16 % hlasov a 20 mandátov v národnej rade a opätovne sa stala súčasťou vládnej koalície pôsobiacej v zložení SDKÚ, KDĽ, ANO a SMK.

Z celého radu legislatívnych zmien dotýkajúcich sa postavenia maďarskej národnostnej menšiny, ktoré sa uskutočnili v tomto volebnom období treba spomenúť najmä

a) zákon č. 465/2003 Z. z. o zriadení Univerzity J. Seleyho v Komárne a o doplnení zákona č. 131/2002 Z. z. o vysokých školách a o zmene a doplnení niektorých zákonov, na ktorej je jedným z vyučovacích jazykov maďarský jazyk;

b) zákon č. 596/2003 Z. z. o štátnej správe v školstve a školskej samospráve a o zmene a doplnení niektorých zákonov, ktorý oproti predchádzajúcemu stavu okrem iného zakotvil dvojazyčne označovanie škôl, v ktorých sa výchovno-vzdelávací proces uskutočňuje (aj) v jazyku národnostnej menšiny;

c) zákon č. 619/2003 Z. z. o Slovenskom rozhlase a zákon č. 16/2004 Z. z. o Slovenskej televízii, ktoré okrem iného garantujú národnostným menšinám *„vysielanie obsahovo a regionálne vyvážených programov v jazykoch národnostných menšín a etnických skupín žijúcich na území Slovenskej republiky“*, pričom na zabezpečenie výroby a vysielania programov pre národnostné menšiny a etnické skupiny zriaďujú tak Slovenský rozhlas ako aj Slovenská televízia samostatné organizačné zložky;

d) zákon č. 365/2004 Z. z. o rovnakom zaobchádzaní v niektorých oblastiach a o ochrane proti diskriminácii a o zmene a doplnení niektorých zákonov (antidiskriminačný zákon), ktorý okrem iného garantuje zásadu rovnakého zaobchádzania (nediskrimináciu) v rôznorodých oblastiach života aj bez

ohľadu na národnostný a etnický pôvod (jeho schválenie bolo jednou z hlavných programových priorít SMK);

e) zákon č. 301/2005 Z. z. Trestný poriadok, ktorý oproti predchádzajúcemu stavu (zákon č. 141/1961 Zb. v znení neskorších predpisov) precizoval právo obvineného, jeho zákonného zástupcu, poškodeného, zúčastnenej osoby a svedka na tlmočníka a prekladateľa v prípade, ak vyhlásia, že nerozumejú jazyku, v ktorom sa konanie vedie (§ 2 ods. 20 a § 28);

f) zákon č. 13/2006 Z. z., ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 300/1993 Z. z. o mene a priezvisku v znení neskorších predpisov, ktorý okrem iného uľahčil podmienky na zmenu ženského priezviska osoby inej ako slovenskej národnosti bez koncovky slovenského prechýľovania.

Ani v tomto volebnom období sa ale nepodarilo naplniť všetky predstavy SMK týkajúce sa postavenia maďarskej národnostnej menšiny, keď napr. napriek záväzku, ktoré prevzali na seba koalíčné politické strany vo svojom vládnom programe nebol prijatý nový zákon o používaní jazykov národnostných menšín (podľa predstáv SMK mal svojim obsahom korešpondovať jej poslaneckému návrhu z predchádzajúceho volebného obdobia), ani zákon o financovaní kultúr národnostných menšín.²⁷

V. Aktuálny politický vývoj a právne postavenie maďarskej menšiny

Do posledných parlamentných volieb v roku 2006 išla SMK s ambíciou stať sa opätovne súčasťou vládnej koalície a vytvoriť si tak priaznivé politické predpoklady na presadzovanie ďalšieho rozširovania práv národnostných menšín v súlade so svojim volebným programom *Demokracia a rovnosť šanci*.²⁸ SMK síce získala v týchto voľbách 11,68 % hlasov (dosiaľ najviac) a opätovne 20 mandátov v národnej rade, ale súčasťou vládnej koalície sa nestala. Najsilnejšia politická strana SMER-SD viedla síce s SMK bezprostredne po voľbách politické rokovania o vytvorení vládnej koalície, ale nakoniec uprednostnila ako koalíčných partnerov SNS a LS-HZDS.²⁹

Vzhľadom na predchádzajúcu politickú profiláciu a politické aktivity SNS, ale tiež LS-HZDS, ktoré zjavne neboli pozitívne naklonené veľkorysej úprave právneho postavenia národnostných menšín bolo možné reálne očakávať, že v aktuálnom volebnom období národnej rady dôjde k negatívnym zmenám v tejto oblasti právnej úpravy, aj keď z programového vyhlásenia vlády to nevyplýva.³⁰

Tieto obavy sa ale doposiaľ aspoň v legislatívnej oblasti nenaplnili. V priebehu tohto volebného obdobia bol prijatý zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov (ďalej len „školský zákon“), ktorý v podstate nielenže zachoval národnostné školstvo a potvrdil práva na používanie jazyka národnostných menšín vo výchovno-vzdelávacom procese na základných a stredných školách, vrátane vedenia pedagogickej dokumentácie a vydávania dokladov o získanom vzdelaní, ale ich aj precizoval (pozri najmä § 11 ods. 2, § 12 ods. 3 až 5, § 18 ods. 3). To isté možno konštatovať aj o doposiaľ vydaných vykonávacích predpisoch (pozri napr. § 6 ods. 3 a § 7 ods. 3 vyhlášky ministerstva školstva č. 318/2008 Z. z.).

Je inou otázkou, že vládny návrh školského zákona v pôvodnej podobe SMK podrobila tvrdej kritike³¹ a až v ďalšej fáze legislatívneho procesu bola jeho časť týkajúca sa menšinového školstva modifikovaná a schválená v podobe, ktorá je z hľadiska záujmov presadzovaných politickou reprezentujúcou maďarskú menšinu v zásade akceptovateľná. Dá sa reálne predpokladať, že konečnú podobu tohto zákona v nemalej miere ovplyvnil strategicko-taktický postup SMK, ktorá bezprostredne pred schválením školského zákona prispela svojimi hlasmi k vysloveniu súhlasu s tzv. *Lisabonskou zmluvou* (k súhlasu bola potrebná 3/5 väčšina hlasov poslancov). Konštruktívny prístup SMK k schvaľovaniu Lisabonskej zmluvy strany vládnej koalície následne „primerane ocenili“ pri formovaní finálnej podoby školského zákona.³²

V čase záverečných prác na tejto práci v súvislosti s vyostrujúcim sa sporom o tom, v akom jazyku sa majú používať geografické názvy v učebniciach pre menšiny predložili poslanci za SMK (J. Berényi a L. Szigeti) do legislatívneho procesu návrh novely školského zákona (čpt. 816), ktorým navrhujú doplnenie textu § 13 o nový odsek 2, ktorý znie „V súlade s právom detí a žiakov patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám na vzdelanie v ich materinskom jazyku ustanoveným v § 12 ods. 3 tohto zákona sa v učebniciach, ako aj v učebných textoch a pracovných zošitoch vydávaných v jazyku národnostnej menšiny uvádzajú geografické názvy (toponymá) v jazyku príslušnej národnostnej menšiny.“ Tento návrh v I. čítaní neočakávane podporili aj poslanci vládneho Smeru, čo vyvolalo tvrdé reakcie jeho koalíčných partnerov³³ a predznamenáva ďalšie vyostrovanie národnostného napätia.

Záver

Na základe doposiaľ uvedeného možno sumarizujúc formulovať najmä nasledovné závery:

1. V sledovanom období (november 1989 - 2008) sa v Slovenskej republike sformovala principiálne nová právna úprava postavenia národnostných menšín a etnických skupín, ktorá v zásade zodpovedá medzinárodnému štandardu. Nepriamo to potvrdzuje aj skutočnosť, že táto právna úprava bola podrobená rozsiahlemu medzinárodnému auditu v súvislosti s prípravou vstupu Slovenskej republiky do Európskej únie, v ktorom obstála úspešne. Čiastočné výhrady týkajúce sa zosúladenia národnej legislatívy s komunitárnym právom v oblasti zákazu diskriminácie a potreby zvýšiť „úsilie na zlepšenie situácie rómskej menšiny“ boli buď už odstránené (prijatie tzv. antidiskriminačného zákona č. 365/2004 Z. z. z 20. mája 2004), resp. majú dlhodobý charakter (postavenie rómskej menšiny), resp. priamo nesúvisia so zámermi prioritne sledovanými touto štúdiou (legislatívne zmeny v postavení maďarskej menšiny).

2. Základy vcelku pozitívneho hodnotenia právnej úpravy postavenia národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike (a teda aj maďarskej menšiny) sa odvíjajú od úpravy v Ústave SR, ktorá najmä po novelizácii vykonanej ústavným zákonom č. 90/2001 Z. z. vyznieva aj v porovnaní s ústavnými úpravami iných členských štátov Európskej únie minimálne štandardne, ak nie nadštandardne,³⁴ a vytvára priaznivú východiskovú legislatívnu základňu na zabezpečovanie ochrany práv národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike. Pozitívne hodnotenie ústavnej úpravy sa neopiera len o materiálnu úpravu kľúčových práv národnostných menšín a etnických skupín v štvrtom oddiele druhej hlavy ústavy, ale aj o ústavné garancie ochrany týchto práv (čl. 46 ods. 2 a čl. 127 ods. 1 ústavy), ako aj záruky vyplývajúce z čl. 7 ods. 5 ústavy, ktorý garantuje prednostnú aplikáciu medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách a zároveň priznáva fyzickým osobám ako aj právnickým osobám domáhať sa ochrany menšinových práv vyplývajúcich z medzinárodných zmlúv priamo pred vnútroštátnymi orgánmi ochrany práva (čl. 46 ods. 2 a čl. 127 ods. 1 ústavy).³⁵ Na tomto závere nemení nič skutočnosť, že SMK má stále výhrady k platnej ústavnej úprave práv národnostných menšín a etnických skupín a usiluje o jej zmeny.³⁶

3. Slovenská republika sa po určitom počiatočnom váhaní stala signatárom kľúčových medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách týkajúcich sa špeciálne národnostných menšín a etnických skupín (najmä ratifikácia *Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín* 15. júla 1995 a ratifikácia *Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov* 20. júla 2001). Vzhľadom na skutočnosť, že maďarská menšina je v zásade kompaktné osídlená pozdĺž južných hraníc Slovenskej republiky, mala pre ňu zásadný význam aj ratifikácia Európskej charty miestnej samosprávy (publikovaná pod č. 336/2000 Z. z.), ktorá pre Slovenskú republiku nadobudla platnosť 1. júna 2000. Už spomínaná, ústavou garantovaná prednostná aplikácia medzinárodných zmlúv o ľudských právach a základných slobodách vo vzťahu k vnútroštátnemu zákonodarstvu pritom garantuje vymožitelnosť práv a slobôd zakotvených v týchto medzinárodných zmluvách, čo zaručuje ochranu práv národnostných menšín a etnických skupín minimálne na úrovni zabezpečovanom týmito medzinárodnými zmluvami, ktorá zodpovedá medzinárodnému štandardu. Inou otázkou je, že pri dobrej vôli by bolo možné perspektívne uvažovať o obmedzení rozsahu výhrad, ktoré Slovenská republika pri podpise Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov, ako aj Európskej charty miestnej samosprávy uplatnila. Na postavenie maďarskej menšiny nesporne pozitívne vplýva aj *Zmluva o dobrom susedstve a priateľskej spolupráci medzi Slovenskou republikou a Maďarskou republikou*, ratifikovaná 6. mája 1996, ktorou sa Slovenská republika zaviazala plniť aj záväzky nad rámec medzinárodného štandardu, ktorý vyplýva z multilaterálnych medzinárodných zmlúv dotýkajúcich sa menšinovej problematiky.

4. Vnútroštátna právna úprava postavenia národnostných menšín a etnických skupín na úrovni bežného zákonodarstva sa najmä v druhej polovici 90. rokov formovala v podmienkach zložitého politického zápasu, v rámci ktorého sa „národnostná agenda“ a predovšetkým „maďarská karta“ používala ako účinný nástroj na posilňovanie postavenia „národne orientovaných“ politických strán hnutí. Napriek tomu sa podarilo - najmä v priebehu II. a III. volebného obdobia národnej rady (1998 - 2002, resp. 2002 - 2006) - prijať zákony k vykonaniu čl. 34 ods. 2 ústavy,³⁷ ako aj k implementovať kľúčové záväzky vyplývajúce z medzinárodných zmlúv o ľudských právach a slobodách, ktorými je Slovenská republika viazaná, pričom možno zároveň skonštatovať, že v aktuálnom volebnom období národnej rady (2006 - 2010) nedošlo k zhoršeniu legislatívnej úpravy práv maďarskej menšiny (aj keď sa objavujú aktivity zamerané týmto smerom iniciované najmä koalíčnou SNS; z posledného obdobia najmä už spomínaný spor o používaní geografických názvov v učebniciach základných a stredných škôl v jazyku menšiny, resp. v štátnom jazyku).

Zákonnú úpravu postavenia národnostných menšín a etnických skupín tvorí súhrn viacerých parciálnych zákonov (spomínaných vyššie), z ktorých má dominantný význam zákon o používaní jazykov národnostných menšín. Nie zriedka sa v politickej diskusii iniciovanej najmä SMK, ale i odbornej

publicistike objavuje myšlienka³⁸ spracovania a schválenia komplexného zákona o národnostných menšinách, t. j. kodifikácie všetkých parciálnych zákonných úprav do jediného právneho predpisu na úrovni zákona (tento zámer tvoril aj súčasť programového vyhlásenia Dzurindovej vlády z roku 2002, ktorý ale nebol realizovaný). Reálnosť uskutočnenia tohto zámeru je diskutabilná, a to nielen z hľadiska tradičného „nedostatku politickej vôle“ ale aj z legislatívno-technického hľadiska. Pomerne účinne tomu, podľa môjho názoru, bráni existujúci systém zákonodarstva, ktorého vnútorná konštrukcia je založená na dlhodobých tradíciách a pravidlách, ktorých zásadná zmena motivovaná zámerom kodifikovať „národnostnú problematiku“ by v konečnom dôsledku nemusela viesť k sprehľadneniu právneho poriadku, ale skôr k opaku. Napriek tomu by ale bolo možné, podľa môjho názoru, vhodnými legislatívnymi krokmi posilniť koordinujúce pôsobenie platného zákona o používaní jazykov národnostných menšín, pričom o zlepšenie existujúceho stavu usilovať najmä koncepčnejším a koordinovanejším prístupom k zmenám platnej legislatívy.

5. Vcelku pozitívne hodnotenie vnútroštátnej právnej úpravy postavenia národnostných menšín neznamená, že neexistujú možnosti jej precizovania a dopĺňania, a to aj v kontexte s potrebou završiť dôsledne implementáciu záväzkov vyplývajúcich z ratifikácie Rámcového dohovoru na ochranu národnostných menšín a Európskej charty regionálnych alebo menšinových jazykov. Podľa môjho názoru by bolo možné a aj vhodné v záujme zlepšovania multietnických vzťahov v Slovenskej republike už v krátkodobom časovom horizonte uvažovať najmä

1. o zakotvení práva fyzických osôb patriacich k maďarskej alebo inej národnostnej menšine, či etnickej skupine požiadať o uskutočnenie najvýznamnejších občianskych obradov (sobášov, pohrebov) v jazyku národnostnej menšiny, a to aspoň v obciach s najmenej 20 % podielom obyvateľov patriacich k národnostnej menšine (§ 2 ods. 2 zákona o používaní jazykov národnostných menšín), čomu by zodpovedala povinnosť obce ich aj v menšinovom jazyku uskutočniť (k tomu je potrebná novela zákona o používaní jazykov národnostných menšín),
2. o zákonnej fixácii v praxi už čiastočne akceptovaného práva fyzických osôb hlásiacich sa k národnostnej menšine, či etnickej skupine obracať sa na niektoré – zákonom vymedzené štátne orgány a úrady (napr. verejného ochrancu práv, Kanceláriu prezidenta SR, Kanceláriu NR SR, či Úrad vlády SR) s písomným podaním v menšinovom jazyku (išlo by opätovne o potrebu novely zákona o používaní jazykov národnostných menšín a príp. aj niektorých osobitných zákonov),
3. o opätovnom zavedení práva poslancov národnej rady vystúpiť v parlamentnej rozprave v ich materinskom jazyku, a to aj napriek tomu, že toto právo by podľa môjho názoru bolo v praxi využívané len celkom výnimočne (k tomu je potrebná novela zákona č. 350/1996 Z. z. o rokovacom poriadku Národnej rady Slovenskej republiky v znení neskorších predpisov),
4. z hľadiska prehĺbovania garancií právneho štátu by bolo podľa môjho názoru vhodné zabezpečovať zo strany príslušných štátnych orgánov aj oficiálne preklady najvýznamnejších právnych predpisov (napr. tých, ktoré sa dotýkajú základných práv a slobôd) do jazykov národnostných menšín, čo je aktuálne práve vo vzťahu k najpočetnejšej menšine, t. j. k maďarskej menšine (k tomu je potrebná tiež novela zákona o používaní jazykov národnostných menšín),

prehodnotiť niektoré problematcké ustanovenia zákona o štátnom jazyku a pripraviť jeho novelizáciu.³⁹

Za prejav hrubej neúcty k zákonom už garantovaným právam obyvateľov patriacich k národnostným menšinám treba považovať dlhodobý (od roku 2001) pretrvávajúci zjavne protiprávny stav spočívajúci v tom, že vláda v súlade so svojou úlohou vyplývajúcou z § 2 ods. 2 zákona o používaní jazykov národnostných menšín nevydala po poslednom sčítaní obyvateľstva v roku 2001 nové nariadenie aktualizujúce zoznam obcí, v ktorých osoby patriace k národnostnej menšine podľa posledného sčítania obyvateľstva tvoria najmenej 20 % obyvateľstva (zaradenie do tohto zoznamu je zákonnou podmienkou pre uplatňovanie príslušných ustanovení zákona o používaní jazykov národnostných menšín v príslušnej obci); stále je platné a účinné nariadenie vlády č. 221/1999 Z. z. vychádzajúce zo stavu podľa sčítania obyvateľstva uskutočneného v roku 1991.⁴⁰ Táto kritická poznámka je namieste bez ohľadu na to, že ak by došlo k vydaniu nového nariadenia vlády, klesol by oproti súčasnému stavu počet obcí s najmenej 20 % podielom obyvateľstva maďarskej národnostnej menšiny o 11 (na druhej strane by ale stúpol počet obcí s najmenej 20 % podielom rusínskej národnostnej menšiny o 23).

Niektoré signály o problémoch s uplatňovaním zákona o používaní jazykov národnostných menšín by po ich dôkladnom vyhodnotení v strednodobej perspektíve možno mohlo vyriešiť nariadenie vlády prijaté na jeho vykonanie, k vydaniu ktorého nie je potrebné osobitné legislatívne splnomocnenie (čl. 120 ods. 1 ústavy).

Na druhej strane sa v politickej rétorike SMK objavujú v súvislosti s právnou úpravou postavenia

národnostných menšín námety, ktoré sú podľa môjho názoru aj v dlhodobom časovom horizonte v podmienkach Slovenskej republiky odsúdené na neúspech, a to tak z dôvodov politických, ako aj ústavnoprávných (napr. zmena územno-správneho členenia štátu prioritizujúca etnické hľadisko, územná autonómia, zrušenie Benešových dekrétov), pričom aj prípadný politický profit, ktorý by SMK z takýchto aktivít mohla získať vo svojom voličskom zázemí, je minimálne problematický, a to najmä z hľadiska možnej straty politických spojencov k presadzovaniu menej radikálnych požiadaviek.

Pri presadzovaní perspektívnych legislatívnych zámerov týkajúcich sa menšinovej problematiky je a bude vždy mimoriadne dôležitá ich zodpovedná „spoločensko-politická príprava“ zameraná na ich konsenzuálnu akceptáciu väčšinou verejnosti, ktorá bude garantovať ich priaznivé pôsobenie na multietnické vzťahy v spoločnosti.

6. V podmienkach, keď vnútroštátna právna úprava postavenia národnostných menšín a etnických skupín vo svojej podstate zodpovedá medzinárodnému štandardu a javí sa v zásade ako vyhovujúca, sa žiada kľúčové úsilie zamerať na jej dôsledné uplatňovanie v praxi, ktoré môže výrazne napomôcť rastu dôvery príslušníkov národnostných menšín a etnických skupín k príslušným orgánom verejnej moci, znižovaniu etnického napätia a posilňovaniu harmonických vzťahov medzi väčšinovým národom a národnostnými menšinami a etnickými skupinami. Treba si v tomto kontexte uvedomiť, že ústavné, a vôbec právne zakotvenie práv osôb patriacich k národnostným menšinám na úrovni medzinárodného štandardu nie je (a v modernej histórii ani nikdy nebolo) automatickou zárukou ich faktického dodržiavania v praxi.

Navyše treba pripomenúť aj politickú atmosféru, v rámci ktorej dochádza k uplatňovaniu platnej právnej úpravy, ktorá sa v aktuálnom volebnom období národnej rady zjavne zhoršuje, a preto pôsobí varovne a je prekážkou ďalšieho skvalitňovania platnej právnej úpravy postavenia národnostných menšín.

Uvedomujem si, že analýza takej citlivej sféry právnej úpravy ako je postavenie národnostných menšín a etnických skupín nemôže byť dostatočne komplexná bez dôkladného rozboru jej uplatňovania v praxi, ako aj zhodnotenia jej politických (politologických) kontextov. Táto na výsosť aktuálna problematika ale zjavne presahuje priestorové možnosti tejto kapitoly, ako aj prioritné zámery ňou sledované. Na druhej strane odpoveď na tieto otázky ponúkajú ďalšie príspevky zaradené do tejto monografie.

Poznámky a literatúra:

¹ Skrátená verzia tejto práce je publikovaná v kolektívnej monografii: ŠUTAJ, Š. a kol.: Maďarská menšina na Slovensku po roku 1989. Prešov : Universum, 2008.

² Štúdia bola pripravená v rámci projektu č. APVV-51-047505 Maďarská menšina na Slovensku v procese transformácie spoločnosti po roku 1989.

³ Veľkorysá úprava menšinových práv v období I. ČSR bola z nemalej miery podmienená aj medzinárodnými záväzkami, ktoré Československo ako novo konštituovaný štát prevzalo podpisom Saint-Germainskej zmluvy (10. 9. 1919). Viac k tomu napr. OROSZ, L.: Ústavná úprava práv osôb patriacich k národnostným menšinám a etnickým skupinám v Slovenskej republike a jej komparatívna analýza. In: ŠUTAJ, Š. (Ed.): Národ a národnosti na Slovensku. Stav výskumu po roku 1989 a jeho perspektívy. Prešov : Universum, 2004, s. 44 - 46; DRGONEC, J.: Základné práva a slobody podľa Ústavy Slovenskej republiky. Zväzok 2. Bratislava : MANZ, 1999, s. 151 - 152 alebo PETRÁŠ, R.: Menšiny v komunistickom Československu. Praha : Eurolex Bohemia, 2008, s. 42 a nasl.

⁴ K tomu viac napr. ŠUTAJ, Š.: Maďarská menšina na Slovensku v rokoch 1945 - 1948. Bratislava : Veda, 1993, alebo ŠUTAJ, Š. - MOSNÝ, P. - OLEJNÍK, M.: Prezidentské dekréty E. Beneša a povojnové Slovensko. Bratislava : Veda, 2002.

⁵ Obdobná úlohu pre SNR deklaroval už predtým ústavný zákon č. 33/1956 Zb. o slovenských národných orgánoch.

⁶ GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty k ústavným dejinám Československa III. 1960 - 1989. Praha : Karolinum, 2007, s. 215. K príprave a schvaľovaniu tohto ústavného zákona pozri podrobnejšie PETRÁŠ, R.: Menšiny v komunistickom..., s. 286 alebo PETRÁŠ, R.: Ústavní zakotvení práv národností v Československu v roce 1968 a maďarská otázka. In: ŠUTAJOVÁ, J. - ĎURKOVSKÁ, M. (Eds.): Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (historické, politologické a právne súvislosti). Prešov : Universum, 2007, s. 32 - 39.

⁷PETRÁŠ, R.: Ústavní zákon č. 144/1968 Zb. z 27. 10. 1968, o postavení národností. In: KLÍMA, K. - JIRÁSEK, J. (Eds): Pocta Jánu Gronskému. Plzeň : Aleš Čenek, s. r. o., 2008, s. 89.

⁸GRONSKÝ, J.: Komentované dokumenty..., s. 215.

⁹Najmä MIKULE, V.: Národnostní menšiny v České republice pohledem českého práva. In: GABAL, I. a kol.: Etnické menšiny v střední Evropě. Praha : G plus G., 1999, s. 58; Tiež RYCHLÍK, J.: Maďarský faktor v československých vztazích 1948 - 1992. In: Česko-slovenská historická ročenka 2002. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 79.

¹⁰Obdobný záver formuluje aj Š. Šutaj (pozri ŠUTAJ, Š.: Maďarská menšina na Slovensku v odbornej literatúre po roku 1989. In: ŠUTAJ, Š. (Ed.): Národ a národnosti na Slovensku. Stav výskumu..., s. 115).

¹¹MNI sa zúčastnila volieb v rámci kandidátnej listiny VPN, pričom jej zástupcovia získali v Slovenskej národnej rade 5 mandátov a vo Federálnom zhromaždení 4 mandáty. MKDH a Spoluzitíe išli do parlamentných volieb v roku 1990 vo volebnej koalícii, ktorá vo voľbách do SNR získala 14 mandátov a vo voľbách do Federálneho zhromaždenia spolu 12 mandátov (5 v Snemovni národov a 7 v Snemovni ľudu).

¹²OROSZ, L.: Politická reprezentácia maďarskej menšiny a jej postoj k formovaniu ústavného systému Slovenskej republiky. Človek a spoločnosť, X, 2007, 1, <http://www.saske.sk/cas/1-2007/index.html>

¹³MÉSZÁROS, L.: (Cseh) szlovákia alkotmányos rendszere. In.: FAZEKAS, J. - HUNČÍK, P. (Eds.): Magyarok Szlovákiában I. kötet. Összefoglaló jelentés (1989 - 2004). II. kiadás. Somorja - Dunaszerdahely, 2006, s. 129.

¹⁴Viac k tomu OROSZ, L.: Politická reprezentácia...

¹⁵HZDS sa ako samostatný politický subjekt sformovalo v prvej polovici roka 1992 „odštiepením“ z VPN, pričom jedným z charakteristických črt jeho politických aktivít sa v porovnaní s „materskou“ VPN (táto sa po voľbách v roku 1992 stala neparlamentnou stranou a následne zanikla) už v čase jeho vzniku stalo zvýrazňovanie „národnému prvku“ integrálne spojené aj s (diplomatically vyjadrené) „nízkou vnímavosťou“ k právam národnostných menšín, ktorá sa v ďalšom období vyhranila nie zriedka aj do otvorene konfrontačných aktivít zameraných najmä proti politickej reprezentácii maďarskej menšiny.

¹⁶Podľa tohto návrhu mala byť do ústavy zaradená samostatná hlava nazvaná „Práva národných a etnických menšín“ pozostávajúca z 11 článkov. Návrh vychádzal okrem iného z prirodzeno-právnej povahy práv národných a etnických menšín, ktoré štát uznáva a zabezpečuje ich nerušené vykonávanie (čl. 1) a tiež priznania nielen individuálnych, ale aj kolektívnych práv národným a etnickým menšinám ako celkom. Kolektívny charakter mali mať najmä „právo na vlastné politické zastúpenie“, právo „na samosprávu v oblasti školstva a kultúry“, ako aj právo „vytvárať vlastné zastupiteľské a samosprávne orgány, ktoré sú predstaviteľmi ich vôle“ (čl. 8). Návrh vychádzal tiež z toho, že „v najvyššom volenom orgáne štátnej správy majú národné menšiny svoj orgán zodpovedný za zabezpečovanie vecí národných a etnických menšín“ (čl. 9 ods. 1), a tiež z práva na pomerné zastúpenie príslušníkov menšín vo všetkých územných orgánoch štátnej správy (čl. 9 ods. 2). Podrobnosti o právach národných a etnických menšín, ako aj ich výkone mal ustanoviť osobitný zákon - kódex práv národných a etnických menšín, ako aj ďalšie zákony SNR (čl. 11). Tento návrh bol publikovaný v denníku Národná obroda 23. decembra 1991 a následne tiež 27. a 28. decembra 1991. Popri spoločnom návrhu MKDH a Spoluzitíia existoval aj samostatný návrh Spoluzitíia, ktorý bol obsahovo ešte širší (jeho úplný text pozri v publikácii FAZEKAS, J. - HUNČÍK, P. (Eds.): Magyarok Szlovákiában II. kötet. Dokumentumok, Kronológia (1989 - 2004). Somorja - Dunaszerdahely, 2005, s. 108 - 110).

¹⁷Podrobnejšie o priebehu rozpravy k vládnemu návrhu ústavy, pozmeňujúcich návrhoch týkajúcich sa postavenia národnostných menšín a ich zhodnotení pozri: OROSZ, L.: Politická reprezentácia.

¹⁸Úplný text tohto dokumentu pozri napr. v publikácii FAZEKAS, J. - HUNČÍK, P. (Eds.): Magyarok Szlovákiában II. kötet. Dokumentumok..., s. 149 - 150.

¹⁹K tomuto záveru viac pozri: OROSZ, L.: Ústavná úprava práv osôb patriacich...

²⁰Z politologického hľadiska stojí sa povšimnutie, že tieto zákony boli schválené až po páde tzv. druhej Mečiarovej vlády a sformovaní vlády J. Moravčíka, ktorá doviedla Slovenskú republiku k predčasným parlamentným voľbám.

²¹ Podrobnejšie pozri Zbierku nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1997. Košice, 1998, s. 199 a nasl. Absenciu zákona o používaní jazykov národnostných menšín v úradnom styku vyhodnotil ústavný súd ako protiústavný stav aj v inom konaní o individuálnej sťažnosti, keď v uznesení sp. zn. I. ÚS 19/96 z 1. apríla 1997 v tejto súvislosti výslovne uviedol „*Neexistencia takého zákona, prípadne existencia zákona, ktorý však neumožňuje (negarantuje) reálne využívanie ústavou zaručeného základného práva alebo slobody znamená stav, ktorý nie je v súlade s ústavou.*“ (Podrobnejšie pozri Zbierku nálezov a uznesení Ústavného súdu Slovenskej republiky 1996. Košice, 1997, s. 346 a nasl.) Treba pripomenúť, že ide o významný právny názor, ktorý je vo svojej podstate aplikovateľný na všetky ústavou garantované práva národnostných menšín upravené v čl. 34 ods. 1 a 2, pri ktorých ústava odkazuje na zákonnú úpravu (k tomu napr. SOMOROVÁ, L.: Menšinové práva podľa Ústavy Slovenskej republiky. Ústavnosť a politika, 2, 2000, 2, s. 19).

²² Podrobnejšie o tom OROSZ, L.: Práva národnostných menšín a etnických skupín v medzinárodných dokumentoch a ich implementácia do právneho poriadku Slovenskej republiky. In: ŠUTAJ, Š. (Ed.): Národnostná politika na Slovensku po roku 1989. Prešov : Universum, 2005, s. 27 a nasl.

²³ SMK vznikla v júni 1998 zlúčením politických strán reprezentujúcich maďarskú menšinu (MKDH, Spoluzitie a MOS), ku ktorému došlo predovšetkým v dôsledku novelizácie volebného zákona uskutočnenej zákonom č. 187/1998 Z. z., prostredníctvom ktorej sa okrem iného sťažili podmienky pre vstup volebných koalícií do parlamentu. Túto novelizáciu presadila vtedajšia vládna koalícia (HZDS, SNS, ZRS), ktorá tým chcela predovšetkým zabrániť vzniku širokej volebnej koalície opozičných strán (SDK), ako aj sťažiť vstup do parlamentu „maďarským“ politickým stranám, ktoré v predchádzajúcom období spravidla vytvárali volebné koalície. Na uvedenú novelu volebného zákona reagovali spomínané „maďarské“ politické strany vytvorením SMK.

²⁴ K obsahu tohto poslaneckého návrhu pozri viac OROSZ, L.: Zákonná úprava práv národnostných menšín a etnických skupín v Slovenskej republike. In: ŠUTAJ, Š. (Ed.): Národy a národnosti v transformujúcej sa spoločnosti - vzťahy a konflikty. Prešov : Universum, 2005, s. 64 a nasl.

²⁵ Viac k tomu pozri OROSZ, L.: Vývoj ústavného systému Slovenskej republiky v rokoch 1993 - 2007 a ústavno-politické aktivity politickej reprezentácie maďarskej menšiny. In: ŠUTAJOVÁ, J. - ĎURKOVSKÁ, M. (Eds.): Maďarská menšina na Slovensku v procesoch transformácie po roku 1989 (Historické, politologické a právne súvislosti). Prešov : Universum, 2007, s. 25 a nasl.

²⁶ Toto vyhlásenie je publikované v Oznámení ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky publikovanom pod č. 588/2001 Z. z.

²⁷ Viac o tom: OROSZ, L.: Ústavná úprava práv osôb patriacich..., s. 63 a nasl.

²⁸ Popri už spomínaných zámeroch presadiť ústavné zmeny v postavení národnostných menšín, či presadiť zmeny v územno-správnom členení štátu, je v tomto volebnom programe obsiahnutý napr. tiež zámer pretransformovať maďarský jazyk z jazyka národnostnej menšiny na regionálny jazyk v zmysle Európskej charty menšinových alebo regionálnych jazykov, rozšíriť pôsobnosť zákona o používaní jazykov národnostných menšín aj na obce s najmenej 10 %-ným podielom obyvateľstva národnostnej menšiny atď. Podrobnú analýzu pozri v štúdií GBÚROVÁ, M.: Komparácia volebných programov SMK v rokoch 2002 - 2006. In: ŠUTAJOVÁ, J. - ĎURKOVSKÁ, M. (Eds.): Maďarská menšina na Slovensku v procesoch..., s. 64 a nasl.

²⁹ Podľa M. Gbúrovej príčiny prečo SMER-SD uprednostnil pri tvorbe vládnej koalície SNS a HZDS-LS treba hľadať, popri odlišnej politickej a ideologickej orientácii SMK, jednak v jeho dvoch „*pragmatických stranícko-politických prioritách. Prvá sa viazala na udržanie si, resp. zväčšenie členskej základne a volebného elektorátu. Vo vedení strany prevládol názor, že v spojení s SMK by tento cieľ strana nedosiahla. Druhá priorita súvisela so sociálnodemokratickou identitou strany, ktorá sa mohla, podľa jej vedenia, potvrdiť a ďalej rozvinúť len v spojení s SNS a LS-HZDS*“, ako aj v etnickej agende SMK z obdobia jej predchádzajúceho pôsobenia vo vládnej koalícii „*Osobitne išlo o neprímerane rýchle tempo plnenia požiadaviek SMK v etnokultúrnej a etnopolitickej oblasti v predchádzajúcich dvoch volebných obdobiach, otváranie politicky a historicky citlivých otázok Trianonu, Benešových dekrétov, územnej a kultúrnej autonómie na juhu Slovenska...*“ (GBÚROVÁ, M.: Komparácia volebných programov..., s. 73.).

³⁰ Podrobnejšie pozri OROSZ, L.: Národnostná problematika v programovom vyhlásení novej vlády Slovenskej republiky. In: GBÚROVÁ, M. (Ed.): Voľby 2006 v štátoch V4. Prešov : Slovacontact, 2006, s. 165 - 170.

³¹ Ku kritike pôvodného znenia školského zákona napr.: Necenzurujeme učebnice, odkazuje ministromi školstva SMK. SMK. SMK žiada Mikolaja, aby zachoval status quo (<http://www.sme.sk/c/3805226/SMK-ziada-Mikolaja-aby-zachoval-status-quo.html>)

³² K tomu pozri napr.: Csáky odmieta obvinenia z dohody s Ficom (<http://www.sme.sk/c/3839568/Csaky-odmieta-obvinenia-z-dohody-s-Ficom.html>.)

³³ K tomu pozri napr.: Maďari rozhádali vládnu koalíciu (<http://www.sme.sk/c/4150655/madari-rozhadali-vladnu-koaliciu.html>)

³⁴ Viac o tom: OROSZ, L.: Ústavná úprava práv...

³⁵ Viac o tom: : OROSZ, L.: Práva národnostných menšín a etnických skupín v medzinárodných dokumentoch...

³⁶ Pozri volebný program SMK na roky 2006 - 2010

(http://www.smk.sk/index.php?option=com_content&task=view&id=28&Itemid=46&limit=1&limitstart=2)

³⁷ Treba konštatovať, že zatiaľ nebol prijatý zákon, ktorý by v zmysle čl. 34 ods. 2 písm. c) ústavy občanom patriacim k národnostným menšinám a etnickým skupinám ustanovil podmienky uskutočňovania práva zúčastňovať sa na riešení vecí týkajúcich sa národnostných menšín a etnických skupín. Toto právo je síce v praxi akceptované, napr. vo sfére zákonodarnej moci činnosťou Výboru národnej rady pre národnostné menšiny, ľudské práva a práva žien (predsedom tohto výboru je už dlhodobo poslanec za SMK L. Nagy) a na úrovni výkonnej moci najmä prostredníctvom Rady vlády pre národnostné menšiny a etnické skupiny, ako jej poradného, iniciatívneho a koordinačného orgánu pre oblasť štátnej národnostnej politiky, ale treba súhlasiť s O. Dostálom, že bez zákonnej úpravy „*miera jeho naplnenia je závislá od postoja momentálne vládnucej politickej garnitúry a jej ochoty prizývať predstaviteľov menšín k riešeniu otázok týkajúcich sa menšín*“ (DOSTÁL, O.: Národnostné menšiny. In: KOLLÁR, M. - MESEŽNIKOV, G. - BŮTORA, M. (Eds.): Slovensko 2006. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava : IVO, 2007, s. 200. Z hľadiska rozširovania možností pre uplatňovanie tohto práva je potrebné spomenúť zámer súčasnej vlády vymedzený v jej programovom vyhlásení vytvoriť podmienky pre zriadenie Úradu pre menšiny, ktorý sa ale zatiaľ nerealizoval.

³⁸ Pozri napr. DOSTÁL, O.: Národnostné menšiny. In: KOLLÁR, M. - MESEŽNIKOV, G. - BŮTORA, M. (Eds.): c. d., s. 150 - 151.

³⁹ V roku 2005 pripravilo Ministerstvo kultúry Slovenskej republiky návrh novely zákona o štátnom jazyku, ktorý malo odstrániť niektoré jeho obmedzenia vo vzťahu k používaniu jazykov národnostných menšín, ktorý ale potom, ako prešiel medzirezortným pripomienkovým konaním už nebol zaradený na rokovanie vlády. (<http://www.culture.gov.sk/pk/index05.html>); viac k tomu DOSTÁL, O.: Národnostné menšiny..., s. 158 - 159). V súčasnom období sa o príprave takéhoto návrhu ale neuvažuje.

⁴⁰ Na tomto stave sa nemalou mierou podieľa aj SMK, ktorá vo volebnom období 2002 - 2006 vetovala pri politických rokovaníach v rámci vtedajšej vládnej koalície pripravený návrh nového nariadenia vlády argumentujúc úsilím presadiť zmenu v zákone o používaní jazykov národnostných menšín, podľa ktorej by sa 20 %-ný podiel obyvateľstva národnostnej menšiny na celkovom počte obyvateľov obce, ako podmienky uplatňovania príslušných ustanovení tohto zákona, znížil na 10 % (viac k tomu napr. DOSTÁL, O.: Národnostné menšiny..., s. 159), čo bolo Slovenskej republike odporúčané aj v Správe Výboru expertov o uplatňovaní charty regionálnych alebo menšinových jazykov z februára 2007. Vláda podľa svojho stanoviska k uvedenej správe považuje súčasný stav z 20 %-nou hranicou za vyhovujúci (k tomu pozri aj ŠUTAJ, Š. - SÁPOSOVÁ, Z.: Národnostné menšiny 2007. In: KOLLÁR, M. - MESEŽNIKOV, G. - BŮTORA, M. (Eds.): Slovensko 2007. Súhrnná správa o stave spoločnosti. Bratislava : IVO, 2008, s. 166 - 167).

Hungarian national minority in Slovakia and legislative changes in its situation after the year 1989

In the period from November 1989 to 2008 was created new enactment about state of national minorities and ethnical groups. Slovak Republic became signatory to international treaties about human rights related to national minorities and ethnical groups. Regularization of the state of national minorities and ethnical groups is created from the complex of articles. The most distinguished is the article about using

the languages of national minorities.